

Деян Боев

СЪВРЕМЕННИ РЕАКЦИИ СПРЯМО МОНУМЕНТАЛНИТЕ ПРОИЗВЕДЕНИЯ В БЪЛГАРИЯ. ДВАДЕСЕТ И ПЪРВИ ВЕК И ОБЩЕСТВЕНАТА СРЕДА

Deyan Boev

CONTEMPORARY REACTIONS IN REGARDS TO MONUMENTAL WORKS IN BULGARIA. TWENTY-FIRST CENTURY AND THE PUBLIC ENVIRONMENT

Abstract: The public environment and in particular its monuments and historical sites are the focus of a certain cultural dynamism in the early twenty-first century. Different modern groups and individual artists express their public position by using elements of them or by including them in a certain context. How much does it affect the integrity of existing works? Do they “live” in our times through these actions?

Keywords: *monumental works, reactions, mass, society, subcultures, contemporary art, art groups.*

През последното десетилетие монументалните произведения у нас стават обект на анализ и коментари по отношение на техния съвременен облик, техните цели и тематична насоченост. Още повече, че в определени случаи към някои от тях е отправено внимание, включващо ги като част от произведенията на съвременното изкуство в определен контекст или временна ситуация.

Очевидно е, че през последните четиридесет години част от монументалните паметници у нас като част от културното наследство стават обект на внимание от страна на съвременния гражданин. „Голямото тяло“ на паметника създава пространство и повърхност за „четене“ на съвременни послания. От нашумялото послание: „В крак с времето“, през чисто политически и злободневни теми, посочени от различни агресивни ъндърграунд субкултури, до акции на солидарност и съпричастност, какъвто е случаят с паметника на параолимпиаеца, ситуиран като инсталация на свободен постамент до стадион „Васил Левски“ в София. Без съмнение лице на акциите, насочени към монументалните произведения, което се тиражира най-много в медийното и културното пространство от 2011 година до днес е групата **“Destructive creation”**. Рисуването върху паметника на съветската армия в София донася освен шумни коментари и въпроса за това доколко съвременното изкуство има граници в своите похвати на изпълнение, провокативни послания и прочие? Артгрупите все по-осезаемо въздействат върху българското изкуство и неговите съвременни тенденции.

След 1989 г. в България се наблюдава застъпване на много културологични пространства. От една страна, това са „избухналите“ групи в българското изкуство, които формират и пропагандират неговия съвременен контекст, като: „XXL“, „Градът“, „Диско 95“, „Ръб“, „Дупини“, „Институт за съвременно изкуство“, „Вартна“. А от друга – уседналите институции като СБХ, музеите и галериите. Българският авангард се формира, за съжаление, твърде късно спрямо западния свят. Често

превратно разбраните концепции или имитацията на похвати е в основата на прочита на това, що е съвременно изкуство. Все пак българските артисти намират успешни форми за репрезентиране на своите идеи и пример за това са редицата лендарт симпозиуми на група „Дупини“ (от 2012 година насам), които са със сериозно международно участие. Тези връзки допринасят за обогатяването на локалната сцена чрез иновативни практики, мултикултурни и глобални гледни точки към изкуството.

Дотук стана дума за групи в сферата на културата, за техния принос или изследвания в съвременния контекст, като въведение към същинския диалог за реакционизма към българските монументи.

При много от случаите на интервенции върху паметници обаче далеч не става въпрос за художествен акт или иновативен прочит на историческа тематика. Обществени феномени като „ултраси“, „скинхед“, „скейтъри“, „райтъри“ и друг тип „ъндърграунд“ субкултурни общества пропагандират своите идеи чрез послания не само върху фасади на сгради, но и върху възлови монументални произведения. Този тип просмуквания в градската култура са не само популяризирани, но и героизирани, стават символ на свобода и съществуване над закона. Уличната култура е много интересна сама по себе си, с вече установени вътрешни закономерности, дори намира място в модната, музикалната и въобще популярната индустрия.

Изглежда, че нашето съвремие е епоха на идейно отрицание и крайни действия, въпреки че големите войни са далеч в миналото, въпреки че обществото сякаш е почерпило поуки от тях и все по-често се споменават думи като „толерантност“ и „интеграция“, все още съществуват множество примери на агресия и разделение.

Коментарът на тези теми далеч не е извън обсега на изкуството независимо дали се говори за монументалния, или кавалетния жанр. Артисти като анонимния **Banksy** или творещия в Австрия българин **Михаил Михайлов** използват обществената среда, за да отправят важни социални или философски послания чрез графит, пърформанс или друг съвременен похват. Градският екстериор отдавна е поле за споделяне и обмен на информация. Различните локации, които са фокус на изкуството, биват отбелязвани предварително или постфактум в Интернет като част от концептуалната платформа на авторите. Сателитните технологии са основен инструмент при „прочита“ на произведенията на **Дан Тенев** например. Тук е редно да се споменат и мащабните кампании на **Христо Явашев – Кристо** непосредствено преди неговите реализации. Проектът „Масабата“ е предвиден като най-голямата скулптура в света, която да бъде построена в пустинята на Абу Даби (Обединени арабски емирства). Преди това, умален вариант намира своето място в Лондон, което помага, от една страна, за популяризиране на идеята, а от друга – за логична сглобка между различните действия, водещи към крайната цел.

„Жива скулптура по Йозеф Бойс“ е интермедийният проект на младия български артист **Деница Милушева**, която за разлика от колегите си, ползващи повърхността на паметника, интервирани го чрез тъкани или пигмент/спрей, присъства върху „необитаеми“ постаменти в градска среда, като една истинска „жива скулптура“. Този проект, реализиран през 2015 г. като дипломна работа, води до поредица от изследвания на проблема, което показва, че академичните среди все още имат адекватно място в сферата на съвременното изкуство и неговото изучаване.

От друга страна, през последното десетилетие редица кураторски проекти се опитват да обхванат границите на подобни процеси и явления в България. „По другата повърхност“, „Мащаби в...“, „Отвъд повърхността“, „Спорът за реалността“ са само част от тематичните заглавия на национални изложби, целящи да изследват взаимовръзките между социалната среда, артистите, реакциите на публиката и прочие – все елементи от структурата и логистиката на съвременното изкуство. Именно то претендира да бъде интелектуалният лакмус на обществените тенденции.

Фрагментарното навлизане от тема в тема не трябва да се възприема като недостатък на мисълта, а необходимо насочване към концептуално преливане и артистични аналогии, които са характерни за нашето съвремие. Интернет като платформа за обмен на огромни количества информация формира този тип отношение, „жонглиращо“ от една към друга плоскост на възприятие. Изглежда невъзможно за модерния човек да избегне това „скролване“, този информационен „трейлър“ или „филмстрип“, с цел отсяване, сортиране, бърз преглед. Реципиентът буквално има възможност за все повече гледни точки към кое да е произведение на изкуството. Днес технологии като дрона (drone) позволяват на-

блюдението на природни и архитектурни среди в невъзможни досега перспективни ракурси. Това дава предпоставки за развитие не само на технологичните, но и на концептуалните параметри на една творба.

Затруднението на съвременните медии да „отразят“ хилядите събития (не само в изкуството), и претенцията за съществуване **само** на „отразените“ такива е, може би, болестта на нашето време. Изкуството не е застрашено от изчезване, а напротив – от мултиплициране и обезценяване, иначе казано – от слугуване на утилитарното, на това, което се котира, което е масов вкус. Неговата иманентна духовна служба е оставена на заден план и трансформирана в псевдодизайн.

Някои от обществените или институционалните реакции към монументите водят дори до смяна на тяхната локация или до пълния им демонтаж. Ярък пример за това е демонтирането на паметника „1300 години България“ на **Валентин Старчев**, който имаше доста защитници и бе подкрепен чрез редица митинги, целящи фокус върху неговите качества. Естествено еklekтичната съвременна среда все повече създава проблеми около ситуирането и коректните мащаби на скулптурната форма, която бива изтласкана сякаш встрани от билдбордове с реклами или друг вид табла с различна информация. Тази амалгама от форми и цветове е най-малкото сътресение за сетивата.

Разбира се, съществува и гледна точка към монументалното, която говори за неговата доминантна същност над личността, за неговата агресивност над „малкия човек“. Подобен поглед към утопичната същност на монумента има в серията живописни произведения на младия художник **Любен Малчев**, които са представени в рамките на изложба „Ателиета“ през 2018 г. в галерия „Стубел“ съвместно с творби на **Красимир Карабджак** и **Радоил Серафимов**. Работите „Конструкция“, „Монолит“ и „Обелиск“ представят реални кадри от репортажи и новини, които излъчват страх, терор и несправедливост. Това е едно лице на монумента, което е репресивно и репрезентира идеята за идеологията, която е над отделния човешки живот. Така краят на двадесети и началото на двадесет и първи век провокират множество реакции и диалози за монументалната скулптура, което е доказателство за нейната безспорна значимост и актуалност.

Тъй като по принцип паметниците са създадени, за да бъдат видими и да напомнят, така и посланията, които се предават чрез или върху тях, също стават видими и са обект на общественото внимание. Бързият досег до реципиента е класическата формула на века. Контактът, дори скандалът и бързият прочит, носят мигновен отлик, въпреки че в повечето случаи е с нетраен характер или идейна дълбочина. Тук идва ред на проблема за хаотичното, което създава среда за роене и съществуване на множество феномени със съмнителни качества. Съвременните изразни средства, като графит, билдборд, временно пърформативно послание, прожекция и т.н., опонират на каменния релеф или фигура. Създава се впечатление, че всичко се случва сега, сливат се пластове на разбиране, пространства и идеи. Бързият досег до медии и изразни средства упълномощават всеки, притежаващ мнение по определена тема, да го изрази според собствените си разбирания. Доколко обаче това е редно да се случва спрямо вече съществуващи исторически обекти на изкуството е актуален проблем, който без съмнение ще продължи да подлежи на обсъждане и дискусии.

ЛИТЕРАТУРА

Доневска, Б. БЪЛГАРСКАТА КРИТИКА И ИНТЕРПРЕТАЦИЯТА НА НАЦИОНАЛНАТА ТРАДИЦИЯ В ИЗКУСТВОТО ПРЕЗ 60-ТЕ ГОДИНИ НА ХХ ВЕК. Изкуство и живот. Юбилеен сборник доклади от международна научна конференция в чест на 85-годишнината на проф. д-р Валентин Ангелов 23–24 октомври 2015 г. В. Търново. УИ „Св. св. Кирил и Методий“, 2016 стр. 74–81. [Donevska, B. BALGARSKATA KRITIKA I INTERPRETATSIYATA NA NATSIONALNATA TRADITSIYA V IZKUSTVOTO PREZ 60-TE GODINI NA HH VEK. Izkustvo i zhivot. Yubileen sbornik dokladi ot mezhdunarodna nauchna konferentsiya v chest na 85-godishninata na prof. d-р Valentin Angelov 23–24 oktomvri 2015 g. V. Tarnovo. UI “Sv. sv. Kiril i Metodiy”, 2016 str. 74–81.]

Труфешев, Николай К. Монументалните изкуства и архитектурата в България. София, 1968. [Trufeshev, Nikolay, K. Monumentalnite izkustva i arhitekturata v Balcariya. Sofiya, 1968.]

Труфешев, Николай К. Архитектурно-скулптурният паметник в България. ДИ „Техника“, София, 1981. [Trufeshev, Nikolay, K. Arhitekturno-skulpturniyat pametnik v Balcariya. DI “Tehnika”. Sofiya, 1981.]

Речник по естетика и философия на изкуството, под редакцията на Жак Моризо и Роже Пуиве (превод Александра Желева, Нина Венова). София: „Рива“, 2012. [Rechnik po estetika i filosofia na izkustvoto, pod redaktsiyata na Zhak Morizo i Rozhe Puive (prevod. Aleksandra Zheleva, Nina Venova). Sofia: “Riva”, 2012.]